

ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ Է
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՈՂ ՀԱՄԱՀԱՅԿԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ ՀՈՎԱՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՄԲ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԳԵՄԻԱ**

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԿՐՈՐԳ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ

**ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ԱՐԳԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՁԱՆԻ
ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ**

17–19 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ, 2013 թ.

ՋԵԿՈՒՑՈՒՄՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԵՎԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

2014

**NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

SECOND INTERNATIONAL CONGRESS ON ARMENIAN STUDIES

**ARMENIAN STUDIES AND THE CHALLENGES
OF MODERN TIMES**

**17–19 OCTOBER, 2013
COLLECTION OF PAPERS**

**“GITUTIUN” PUBLISHING HOUSE OF THE NAS RA
YEREVAN –2014**

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

ВТОРОЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ АРМЕЛОВЕДЧЕСКИЙ КОНГРЕСС

**АРМЕЛОВЕДЕНИЕ
И ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ**

**17-19 ОКТЯБРЯ 2013 г.
СБОРНИК ДОКЛАДОВ**

**ИЗДАТЕЛЬСТВО “ГИТУТЮН” НАН РА
ЕРЕВАН – 2014**

ՀՏԴ 941 (479.25):391/395=919.81:809.198.1
ԳՄԴ 63.3(2Հ)+63.5(2Հ)+81.2Հ
Հ 246

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի
բյուրոյի որոշմամբ

Գիրքը հրատարակության է երաշխավորել
ՀՀ ԳԱԱ գիտահրատարակչական խորհուրդը

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ
Յուրի Սուվարյան (նախագահ), Արարատ Ադայան,
Պավել Ավետիսյան, Համլետ Գևորգյան, Ավետիք Իսահակյան,
Վիկտոր Կատվայան, Վաչե Հովակիմյան, Լավրենտի Հովհաննիսյան, Սիեր Հովհաննիսյան,
Աշոտ Մելքոնյան, Տեր Արարատ քին. Պողոսյան, Գևորգ Պողոսյան, Ռուբեն Սաֆրաստյան,
Հրանտ Քոչարյան (պատ. քարտուղար)

Հ 246 **Հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողով. Հայագիտությունը և արդի
ժամանակաշրջանի մարտահրավերները: Ձեկուցումների ժողովածու.–**
Եր.: ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2014. 583 էջ + 10 էջ նկ.:

Ժողովածուն ընդգրկում է «Հայագիտությունը և արդի ժամանակաշրջանի մարտա-
հրավերները» խորագրով Հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողովի նյութերը:

Նախատեսված է հայագետների և հայագիտությամբ հետաքրքրվող ընթերցող լայն
շրջանների համար:

ՀՏԴ 941 (479.25):391/395=919.81:809.198.1
ԳՄԴ 63.3(2Հ)+63.5(2Հ)+81.2Հ

ISBN 978-5-8080-1112-0

© ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2014

public opinion. We have also considered the systematized and organized mechanisms of counteraction to information warfare and cybercrimes of Azerbaijan. Some preventive measures against the negative information and psychological impact of the adversary have also been considered.

Մեեր Հովհաննիսյան (Հայաստան)

ՀԱՄԱՑԱՆՑԱՅԻՆ ՔԱՐՈՉՉՈՒԹՅԱՆ ՀԱԿԱՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱՏՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ

21-րդ դարում կարևոր տեխնոլոգիական նվաճում հանդիսացող համացանցը առաջընթացի լուրջ գրավական դարձավ մարդու կենսագործունեության տարաբնույթ ոլորտների համար: Տեղեկատվության տարածման և ստացման անփոխարինելի միջոց համարվող այս համակարգը վստահ քայլերով սկսեց գիտակրթական ոլորտի տարբեր խնդիրների լուծման նպատակով գերազանց լուծումներ ապահովել: Հասարակության ավելի շատ ներկայացուցիչներ սկսեցին համացանցի միջոցով մեծացնել իրենց իմացական դաշտը: Մյուս կողմից համացանցի նմանօրինակ հնարավորությունները սկսեցին կիրառվել նաև կեղծիքի և ապատեղեկատվության տարրերով համեմված բացասական տեղեկատվության տարածման համար: Այսօրինակ մարտավարությունը տեղ գտավ հակամարտող կողմերի այն ներկայացուցիչների զինանոցում, որոնք խնդիր ունեին ամեն կերպ ապահովագրելու իրենց ապագայի կամ անցյալի հակամարդկային անօրեն քայլերը՝ քողարկելով դրանք իրական պատմության վերաշարադրման քաղաքականությամբ: Հայկական հարցի գոյության ընթացքում սկզբում Թուրքիան, ապա նաև Ադրբեջանը ստանձնեցին նման դերակատարում՝ այդ գործում սեփական կեղծարարների շարքերում ավելացնելով նաև գիտական հեղինակությունը «30 արժաթով» վաճառող օտարազգի «մասնագետներին», ինչպես օրինակ՝ Հայոց ցեղասպանության եղելության փաստը ժխտող օտարազգի «գիտնականներ»՝ ադրբեջանական քողարկմամբ՝ Միխայիլ Մեյերը, թուրքական քողարկմամբ՝ Նորման Սթոունը:

Համացանցում հակահայկական քարոզչության դրսևորումներն արտահայտվում են լրատվական և գիտահանրամատչելի բնույթի տեղեկատվության բովանդակային առումով տարածն բաղադրիչներ կրող ուղղությունների փոխկապակցված կիրառմամբ: Խնդրո առարկա թեմաների, օրինակ՝ հայ-ադրբեջանական զինված ուժերի ներկա շփման գծում տարատեսակ միջադեպերի վերաբերյալ նորությունները համացանցային ՉԼՄ-ների դաշտում արագ վերածվում են ադրբեջանական մասնույի, հատկապես նրա օտարալեզու էջերում, հերթական հակահայ մեղադրանքներով համեմված սադրիչ լուրերի: Խնդրին չտիրապետող համացանցային օգտատերերի մի հատվածը նման նորություններում կիրառված սարսափ առաջացնող և մարդկային խիղճը շարժող քարոզչության դասական մեթոդներից տպավորված՝ փորձում է որոնման համակարգերի միջոցով ավելի շատ տեղեկատվություն գտնել թեմայի վերաբերյալ: Այդ տեղեկատվության մեջ հաճախ նախընտրություն է տրվում գիտահանրամատչելի նյութերին, որոնք կարծեք թե պետք է պատասխանեն պատմագիտական հիմնավորումներ փնտրող օգտատերերի հարցադրումներին: Հատկանշական է, որ գիտահանրամատչելի հակահայ նյութեր տարածող կայքերը, սոցցանցերում, բլոգներում առկա էջերը քանակական առումով, նյութերի ներքեռնման հնարավորությամբ օժտված ադրբեջանական համացանցային պաշարները քանակական առումով գերազանցում են նմանօրինակ թուրքական տարբերակներին: Ընդհանուր առմամբ մենք դիտարկել ենք 70 համացանցային պաշար, որից միայն 10-ը թուրքական ծագում ունեն: Ադրբեջանական խմբի 59 համացանցային պաշարներից մեկ տասնյակից ավելին երկար ժամանակ է, ինչ չի գործում, սակայն վերջիններիս դոմեյն անվանումները շարունակում են մնալ նախկին տերերի վերահսկողության ներքո: Գիտարկումները ցույց են տալիս, որ դրանց մեծ մասի աշխատանքի կատեցման հիմնական պատճառը հայկական դաշտի հակադարձ կայքերի կամ տեղեկատվության ի հայտ գալու հետ է կապված: Վառ օրինակներից մեկը ադրբեջանական www.sumgait.az կայքն էր, որը 2012 թ. դրությամբ դեռ գործում էր: Այս կայքի քարոզչության հիմնական մեխը 1988 թ. Մումգայիթում տեղ գտած հայ բնակչության ջարդերը «Երևանից կառավարվող տեղի հայազգի քրեական տարրերի»՝ մասնավորապես ոմն Էդուարդ Գրիգորյանի գլխավորությամբ կազմակերպելու անհեթեթ վարկածն էր¹: Բավական էր, որ համացանցում հայտնվեր 1988 թ. Մումգայիթ գործողված ԽՍՀՄ գլխավոր դատախազության խմբի անդամ Վալերի Կիպորենկոյի հարցազրույցը², հարցը այլ ընթացք ստացավ: Կիպորենկոն Է. Գրիգորյանի, ով հայերի հանդեպ աստելությունը կուտակել էր իր ադրբեջանցի մորը լրած

¹ Տե՛ս <http://www.sumgait.az/index.php?p=video/index> (հղումը չի գործում, որի տակ գտնվող նյութին հնարավոր է ծանոթանալ այստեղ. «Геноцид в Сумгаите - часть 4» - <http://www.youtube.com/watch?v=mApAkQ-iffw>) :

² Տե՛ս **Валерий Кипоренко**: Беспорядки в Баку проходили под теми же лозунгами, что и в Сумгаите - <http://analitikaua.net/2013/valeriy-kiporenko-besporyadki-v-baku-prohodili-pod-temi-zhe-lozungami-chto-i-v-sumgait/> :

հայազգի հոր արարքի պատճառով, հետաքննվող գործում հայտնվելը կապում էր աղբրեջանական հատուկ ծառայությունների հետ: Արդյունքում www.sumgait.az կայքը կարճ ժամանակ անց չքացավ հասցանցից:

Դիտարկելով հիշյալ կայքերում նյութերի ներկայացման հնարավորությունները՝ պետք է նշել, որ թուրքական կայքերում գերակշռում են հակահայ գրականության անոտացիոն սկզբունքով ներկայացված տարբերակները, իսկ աղբրեջանականում՝ ամբողջական ծավալով ներկայացված տարբերակները: Աղբրեջանական ազգային գրադարանի կայքի «Էլեկտրոնային գրադարան» բաժնում ներկայացված ենթաբաժիններից «Պատմություն. Պատմական գիտություններ» ենթաբաժնում տրված գրքերից հայ-աղբրեջանական հակամարտության թեմային չառնչվողները ներբեռնել չի հաջողվի³: Ավելին, համակարգը մեզ հիշեցնում է, որ համաձայն իրենց երկրում գործող հեղինակային իրավունքի մասին օրենքի՝ գրքից կարելի է օգտվել միայն գրադարանի ներսի ցանցից: Մյուս կողմից էլ նույն ցանկի մեջ հիշյալ թեմային անդրադարձող գրքերը ներբեռնելու փորձի ժամանակ հաջողվում է ստանալ ամբողջ գիրքը: Ստացվում է՝ նույն օրենքը այս պարագայում չի՞ գործում: Դեռ ավելին, ակնհայտ է դառնում աղբրեջանական պետական հաստատության հակահայ գիտական բնույթի նյութերի տարածման հարցում զուտ քարոզչական քաղաքականության մասնիկ կազմելու հանգամանքը: Դա այն դեպքում, երբ հայաստանյան համարժեք կառույցի կայքում⁴ նման ալյատյացության դրսևորումներ չեն արձանագրվում: Ըստ էության խորհրդային շրջանում աղբրեջանական պատմագիտության առկա հակահայ կեղծարարությունը, որը փորձում էր գիտական շրջանակներում թյուր ընկալումներ ստեղծել Հայոց պատմության տարաբնույթ հարցերի շուրջ և միաժամանակ շարադրել Աղբրեջանի այսպես կոչված հնագույն, միջնադարյան ու նոր շրջանների պատմության գոյություն չունեցող էջերը, և արդի շրջանում «գիտական և գիտահանրամատչելի բնույթի» նյութեր պատրաստող աղբրեջանական քարոզչամեթոդներն Աղբրեջան պետության կայացման սին հիմնավորումների քաղաքական նույն նպատակներն են հետապնդում: Սակայն, ի տարբերություն խորհրդայինի, արդի շրջանի աղբրեջանական քարոզչության նյութերն ավելի շատ ուղղորդված են ոչ մասնագիտական շրջանակների վրա: Նպատակ ունենալով ներագդել առաջին հայացքից լուրջ գիտական ուսումնասիրությունների տպավորություն ստեղծող նյութերով միջազգային հանրության առավել ազդեցիկ հատվածների հասարակական կարծիքի վրա՝ աղբրեջանական կողմը հույսեր է փայփայում այս կամ այն կերպով նպաստել օտար երկրներում հայ-աղբրեջանական և հայ-թուրքական տարբեր խնդիրների հակահայ զարգացումների ձևավորմանը: Արդի փուլում Աղբրեջանում պատմության կեղծարարության գործընթացը և դրանում ընդգծված հակահայ դրսևորումները պետական մակարդակի վրա դնելու փորձը իր առանձին պատմությունն ունի: 2005 թ. դեկտեմբերի 14-ին Աղբրեջանի գիտությունների ակադեմիայի 60-ամյա հոբելյանի շրջանակներում Իլհամ Ալիևը ելույթում հստակ մատնանշում է այն հիմնական ուղղությունները, որոնց շուրջ պետք է հումանիտար ոլորտի՝ հատկապես պատմագիտության ներկայացուցիչները սևեռեն իրենց ուշադրությունը⁵: Որակյալ քարոզչության հարցը, ըստ Ի. Ալիևի, առաջին խնդիրն է: Նախորդ տարիների ժամանակ այս ուղղությամբ աղբրեջանական քարոզչության թերացումները Ալիևը, մեղմ ասած, ցինիկորեն փորձում է բացատրել 1990-ական թթ. Աղբրեջանի միջազգային հանրությունից «փաստացի մեկուսացման իրավիճակում» գտնվելու հանգամանքով՝ մեկուսացման հարցում «հավանաբար» խառնելով Հայաստանի և Աղբրեջանի տեղերը: Աղբրեջանի ներկայիս նախագահը աղբրեջանական պատմագիտական քարոզչությունը հրահանգում է կառուցել Արցախի թեմայի շուրջ՝ շաղկապելով Աղբրեջանի այսպես կոչված հնագույն պատմության դրվագները նորագույն շրջանի հետ: Հայկական կողմին մեղադրելով պատմության կեղծարարության մեջ՝ Ի. Ալիևը կոչ է անում տեղեկատվական տեխնոլոգիաները լավագույնս օգտագործել միջազգային հանրությանը «լուսավորելու» հարցում: 2011 թ. ապրիլին Իլհամ Ալիևը, նույն ոգով հանդես գալով Աղբրեջանի գիտությունների ակադեմիայի տարեկան ընդհանուր ժողովում, կրկին անդրադարձավ քարոզչության խնդիրներին⁶: Այս անգամ մինչև Արցախի խնդրին անդրադառնալը՝ նա երեք հիմնական հարց բարձրացրեց՝ Նիզամիի աղբրեջանցի գրող լինելու, հայերի կողմից աղբրեջանական երաժշտությունը, խոհանոցի բաղադրիչ կազմող ուտեստները սեփական ազգի պատկանելության տակ առնելու փորձերը, որոնց տրամաբանական հանգուցալուծումը կապակցեց Արցախի խնդրում Աղբրեջանի այսպես կոչված «իրավական պահանջատեր լինելու հանգամանք»-ի հետ: Հատկանշական է այն, որ Ալիևի թե՛ 2005 թ., թե՛ 2011 թ. ելույթներից հետո համեմատական առումով սկսեց աճել նշված հարցերին անդրադարձող աղբրեջանական կայքերի թիվը: Մյուս կողմից էլ համացանցում ի հայտ եկան Աղբրեջանի պատմությունը «հնագույն շրջանից մինչև մեր

³ Տե՛ս «История. Исторические науки» - http://anl.az/el_T_ru.php?hash=2043225575:

⁴ Տե՛ս Հայաստանի ազգային գրադարան - <http://www.nla.am/>:

⁵ Տե՛ս Речь Президента Азербайджана Ильхама Алиева в торжественном собрании, посвященное 60-летию Национальной Академии Наук - http://archive.president.az/print.php?item_id=20070810125435235&sec_id=11 :

⁶ Տե՛ս Президент Ильхам Алиев: Необходимо разработать дополнительные механизмы для привлечения азербайджанской молодежи в науку - <http://www.trend.az/news/politics/1867318.html> :

օրերը» լուսաբանող թե՛ ընդհանուր իմացական, թե՛ նեղ թեմատիկ բնույթի «պատմագիտական ուսումնասիրություններ»: Համացանցում ադրբեջանական հակահայ քարոզչությունը պետական քաղաքականության մաս կազմելու վերաբերյալ ցայտուն օրինակներ են Ադրբեջանի ազգային գրադարանի կողքին ի հայտ եկած Ադրբեջանի նախագահական գրադարանի կայքը⁷ և «ԻՐԵԼԻ» հասարակական միավորման⁸ հեղինակած Ադրբեջանի պատմության համացանցային նախագիծը⁹: Պետք է նշել, որ մեր մատնանշած ադրբեջանական խմբի 59 համացանցային պաշարների մեծ մասը, եթե ոչ բոլորը, այդ քաղաքականության մաս են կազմում: Դրա վառ ասպնույցը այդ կայքերում հակահայ թեմաների շուրջ շրջանառվող հիմնական գրականությունն է, որի սկզբնաղբյուրները վերոհիշյալ երեք կայքերն են, ինչպես նաև Արցախի թեմայի շուրջ ևս մեկ-երկու կայք¹⁰: Հակահայ գիտահանրամատչելի նյութերի բովանդակության մեջ առկա կեղծարարության օրինակների տեսանկյունից փորձենք մատնանշել մման քարոզչության սկզբունքներն առավել հասկանալի դարձնող մի քանի տարբերակներ: Նման քարոզչության մեջ կարևոր թեմաներից են Ադրբեջանը որպես մարդկային խմբերի հնագույն բնակավայր լինելու հանգամանքը ներկայիս Ադրբեջանի Հանրապետության և «ադրբեջանցի էթնիկ միավորի» հետ շաղկապելու փորձերը: Ադրբեջանական կողմը մման թեմայի զարգացման համար քարոզչական տարբեր հնարքների է դիմում, որոնցից մեկը միջազգային գիտական կառույցների ներգրավումն է: Հարևան երկրի «գիտնականները» համապատասխան ֆինանսական միջոցների շնորհիվ չեն խորշում անգամ խցկվել օտարերկրյա գիտնականների էթնիկ միավորների հարցերի ուսումնասիրության խնդիր չհետապնդող հետազոտական ծրագրերի մեջ: Այսպես, 2009 թ. ապրիլին Բաքվում Ադրբեջանի ԳԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտը ու Բեռլինի Գերմանական հնագիտական ինստիտուտի Եվրասիական բաժանմունքը համատեղ կազմակերպեցին «Азербайджан-страна, связывающая восток и запад. Обмен знаниями и технологиями в период «первой глобализации» VII-IV тыс. до н. э.» բարձրակոչ խորագրով «գիտաժողով»: Գերմանական ինստիտուտի ներկայացուցիչների մեջ քիչ չէին ազգությամբ թուրք հնագետներ: Տառացիորեն փորձ է կատարվել կապել Ադրբեջանի տարածքում հնավայրերի մշակույթը և ծագումնաբանական պատկանելության շղթան ներկայիս «ադրբեջանցիների» հետ՝ այդ ամենը շաղկապելով եվրոպական հեղինակավոր գիտական հաստատության հետ: Ի դեպ, վերջինիս կայքում էլ տեղ է գտել այդ «գիտաժողովի» զեկույցների ժողովածուն: «Ադրբեջանցիների հնաբնիկության» թեմայի համատեքստում կիրառվող քարոզչական մյուս հնարքը հայկական պատմական հարցերի նույնականացման փորձն է: Հատկանշական է, որ, ի տարբերություն թուրք-ադրբեջանական «գիտական» շրջանակներում ժամանակին առավել ընդունված ժխտողականության մոտեցումների, վերջին շրջանում ադրբեջանական «պատմագիտության» մեջ գերիշխող է դառնում հայկական պատմական հարցերի նույնականացման մեթոդը: Այն առավել մեծ թեմատիկ ընդգրկում ունի: Հարևան երկրի «գիտնականները» հայ ժողովրդի հազարամյակների պատմության կողքին արդեն հանդես են գալիս «Ադրբեջանական ժողովուրդը ունի մոտավորապես 5 հազարամյա պետականության պատմություն»¹¹, Արևմտյան Հայաստան և Արևելյան Հայաստան եզրույթների կողքին ի հայտ են գալիս «Հյուսիսային և Հարավային Ադրբեջաններ», ինչպես նաև «Արևմտյան Ադրբեջան»¹² (նկատի ունեն ներկայիս ՀՀ-ն-Մ. Հ.), Հայոց ցեղասպանության մի շարք շրջափուլերին ի հակադիր՝ «1918 թ. ադրբեջանցիների մարտյան կոտորած», «Սև հունվար», «Խոջալուի կոտորած» զուգահեռների վրա կառուցված նույնականացման մոդելով: Ադրբեջանցի «պատմաբանները» այսօր ևս չեն խորշում կիրառել իրենց քարոզչական հնարքների զինանոցում առաջնային տեղերից մեկը զբաղեցնող, ընդհանուր բովանդակության մեջ առանձին կեղծ տվյալներ, մեջբերվող նյութի համատեքստից դուրս մտքեր ու հիշատակություններ գրանցելու մեթոդները: Առավել ցայտուն օրինակներից մեկը Բաքվի 1918 թ. մարտյան դեպքերի շուրջ ադրբեջանցի «պատմաբանների» չափեր չճանաչող կեղծիքներն են: Առավել հիշատակելի է իրեն պատմաբան հորջորջող Թ. Աբակի՝ Բաքվի՝ 1918 թ. մարտյան դեպքերին նվիրված հոդվածը¹³: Հեղինակը մեջբերում է 1918 թ. Ռուսական ազգային խորհրդի անդամ Բ. Բայկովի հուշերից մի հատված, որում ռուս գործիչը նշում է բոլշևիկա-թաթարական բախումներին հայկական կողմի հետզհետե մասնակից դառնալու, քաղաքական բախումը ազգային վերածվելու մասին: Այնուհետև մեջբերվող սկզբնաղբյուրի անաչառության բարձրակետը ընդգծելու համար Աբակը նշում է իր կողմից ռուս գործիչ Բայկովի՝ որպես դեպքերը արդարացի նկարագրող հուշագրի, առաջ խոնարհվելու գրավոր պատրաստականությամբ: Նման պատրաստականությունը մեր

⁷ Ст'у Управление делами президента Азербайджанской республики президентская библиотека - www.preslib.az :

⁸ Ст'у Общественное Объединение «ИРЕЛИ» *Ադրբեջանի իշխանական քնի հովանու ներքո գործող երիտասարդական կազմակերպություն* - <http://ireli.az/> :

⁹ Ст'у Исторический портал Азербайджана - <http://history.az/> :

¹⁰ Ст'у Карабах в документах - <http://www.karabakh-doc.azerall.info/> :

¹¹ **Махмудов Я.**, *Азербайджан: краткая история государственности*, издат. "Тахсил", Баку, 2005, с.5 - http://ebooks.preslib.az/pdfbooks/rubooks/azshorthis_rus.pdf :

¹² **Махмудов Я.**, *նշվ. աշխ.*, с. 15 - http://ebooks.preslib.az/pdfbooks/rubooks/azshorthis_rus.pdf :

¹³ Ст'у **Атаев Т.**, *Бакинская резня 1918 г. Большевицско-дашнакский тандем (версии истории)* - <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1207654320> :

կողմից ևս ընդունելի է, քանի որ պարոն Աթալը հանդգնորեն չի փորձում նկատել, որ նույն Բայկովը դեռ այն ժամանակ հերքում է ներկայումս ևս սավառնող «հայերի կողմից 1918 թ. քաթարների մասսայականորեն ջարդելու» տեսակետը և ընդգծում հայերի կողմից շուրջ 3000 մուսուլման քաթարների փրկելու փաստը¹⁴:

Այսպիսով, ականատես ենք լինում ադրբեջանական «պատմագիտության» հակահայ քարոզչության կիսագրագետ մի գործելատճի, որի ակունքներում կանգնած է պետական մակարդակով ամրագրված կեղծիքի և ապատեղեկատվության մոտեցումը: Մի իրողություն, որն օրեցօր համացանցային տեխնոլոգիաների միջոցով հրամցվում է միջազգային հանրության տարաբնույթ լսարանների և հերթական անգամ ընդգծում հայկական կողմի ոլորտում առավել միասնական ու ակտիվ հանդես գալու անհրաժեշտությունը:

Mher Hovhannisyan (Armenia)

ANTI-ARMENIAN MANIFESTATIONS OF INTERNET PROPAGANDA

The material summarizes the observations on the main sources of anti-Armenian propaganda, methods and the themes discussed by way of example of scientific-popular web-sites of the last 10 years. The anti-Armenian Azerbaijani “historiographical” propaganda approaches are analyzed by specific examples.

Ռոբերտ Ղազարյան (Հայաստան)

ԽԵԹԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ: ԱՆՑՅԱԼ, ՆԵՐԿԱ ԵՎ ԱՊԱԳԱ

Խեթագիտությունը արևելագիտության բաղկացուցիչ մասերից մեկն է և ուսումնասիրում է Ք.ա. 19-8-րդ դդ. Փոքր Ասիայի և Հյուսիսային Սիրիայի տարածքի խեթա-լուվիական լեզուներով խոսող բնակչության պատմությունը, մշակույթը, լեզուն: Խեթագիտության ձեռքբերումները հնարավորություն ընձեռեցին վերանայելու, ճշգրտելու Առաջավոր Ասիայի, Բալկանների, Եգիպտոսի պատմության հին շրջանի շատ վիճահարույց հարցեր: Ակնհայտ դարձավ խեթերի և նրանց ստեղծած պետականության կարևոր դերը Հին Արևելքի պատմության մեջ:

Աշխարհագրական առումով հարևան լինելով Հայկական լեռնաշխարհին՝ փոքրասիական խեթական պետությունը (Խաթթին) սերտ քաղաքական և մշակութային փոխհարաբերությունների մեջ է եղել Հայկական լեռնաշխարհի պետական կազմավորումների հետ: Խեթագիտական առաջին իսկ ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ խեթական սկզբնաղբյուրներում բազմաթիվ տեղեկություններ կան Հայկական լեռնաշխարհի պետությունների մասին: Այս առումով խեթական սկզբնաղբյուրներն անգնահատելի են Հայաստանի հին շրջանի պատմության ուսումնասիրության համար: Երբեմն նրանք նաև միակ աղբյուրն են Ք.ա. 2-րդ հազարամյակի Հայաստանի պատմության համար: Այս ամենը բերեց նրան, որ հայ պատմաբանները, լեզվաբանները, սկսած 20-րդ դարի 20-ական թթ.-ից, խորամուխ եղան խեթագիտության մեջ և իրենց ուսումնասիրություններով նպաստեցին Հայաստանի հին շրջանի պատմության ամբողջական պատկերի վերականգնմանը խեթական սկզբնաղբյուրների հիման վրա: Կարելի է փաստել, որ հայ խեթագետների համար զուտ խեթագիտական հարցերից բացի առաջնային են այն հարցերը, որոնք նպաստում են Հայկական լեռնաշխարհի և հայ ժողովրդի պատմության խնդիրների քննարկմանը՝ խեթական սկզբնաղբյուրների, խեթագիտության ընձեռած հնարավորությունների հիման վրա:

Հարկ է նշել, որ խեթերենի և հայերենի փոխադարձ կապը չի ասհմանափակվում միայն նրանց՝ հնդեվրոպական լեզուների ընտանիքին պատկանելու հանգամանքով: Այդ կապն ավելի կարևոր է դառնում նրանց երկուստեք հարևանության, միատեսակ պատմական պայմանների և միևնույն շրջապատի լեզուներից կրած ընդհանուր ազդեցության հանգամանքներով: Կարևոր է շեշտել նաև խեթա-հայկական, խեթա-լուվիական նոր ընդհանրությունների բացահայտումը, որը կնպաստի ոչ միայն խեթագիտության ու հայագիտության առաջընթացին, այլև անգնահատելի ավանդ կդառնա ընդհանուր լեզվաբանության զարգացման ճանապարհին՝ ընձեռելով նրա տեսական դրույթները հաստատող նոր ապացույցներ: Շեշտենք նաև, որ պատմական Հայաստանի մի շարք տարածքներ՝ Փոքր Հայքը, Ծով-

¹⁴ Ст'ю Архивъ русской революціи, издаваемъй Г. В. Гессеномъ, т. IX, издат. "СЛОВО", Берлинъ, 1923 - Воспоминанія о революціи въ Закавказьи (1917-1920) - Б. Байкова, с. 122:

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Յուրի Սուվարյան. Առաջաբան 5

ԼԻԱԳՈՒՄԱՐ ՆԻՍՏ

ՀՀ ԳԱԱ նախագահ Ռադիկ Մարտիրոսյան. Բացման խոսք 7

Մերժ Սարգսյան. Հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողովի մասնակիցներին 9

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց կաթողիկոսի օրհնության խոսքը հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողովին 10

Արամ Ա. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ հայրապետական գիր օրհնութեան հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողովին 12

Յուրի Սուվարյան (Հայաստան). Հայագիտության արդի վիճակը Հայաստանում և զարգացման հիմնախնդիրները 14

Վալենտինա Կալցոլարի (Շվեյցարիա). Եվրոպական հայագիտութեան արդի վիճակը և խնդիրները 26

Գևորգ Բարդակչյան (ԱՄՆ). Հայագիտությունը Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում (հակիրճ ընդհանուր ակնարկ) 30

Сергей Саядов (Россия). Арменоведение в России: Историографический очерк 33

Հրանուշ Հակոբյան (Հայաստան). Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունները և հայագիտության հիմնախնդիրները 43

Արամ Սիմոնյան (Հայաստան). Հայագիտության հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները 49

Աշոտ Մերժնյան (Հայաստան). Հայ պատմագիտության խնդիրները արդի ժամանակաշրջանում 53

Տիգրան Զարգարյան (Հայաստան). «Հայկականը» Հայագիտական հանգույցի ձևավորման ուղղությամբ Հայաստանի գրադարաններում կատարվող աշխատանքների ներկա վիճակը 55

Ռազմիկ Փանոսեան (Փորթուկալ). Լիզպոնի «Գալուստ Կիլպէնկեան» հիմնարկութեան հայկական համայնքներու բաժանմունքին հնգամեայ ծրագրին ամփոփումը 58

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Рубен Атоян, Лариса Атоян, (Беларусь). Методика и технические аспекты создания серии обзорных карт армянского исторического и культурного наследия 63

Vagoujan Aharonian (Italy). The places and paths of armenian presence in rome over the centuries 66

Զնարիկ Ավագյան (Հայաստան). Հողապահպանության դրսևորումը ԱՄՆ-ի հայ համայնքում պատմական տարբեր շրջափուլերում 68

Վահրամ Բալայան (ԼՂՀ). ԼՂԻՄ կարգավիճակը Խորհրդային Միության վարչաքաղաքական համակարգում 71

Վահան Բայրուրյան (Հայաստան). Հայերը և լեանտյան առևտուրը XVII դարում 74

Օլեքսանդր Բոժկո (Ուկրաինա). Կամենեց-Պոդոլսկ քաղաքի հայ տարեգրությունը՝ որպես XV–XVII դարերի կարևոր պատմամշակութային հուշարձան 76

Ազատ Բոզոյան (Հայաստան). Կիլիկյան Հայաստանը Բյուզանդական կայսրության ընկալումներում (կոմենտսների դարաշրջան) 80

Էդուարդ Գանիելյան (Հայաստան). Հայաստանի և այլ երկրների պատմության թուրք-ադրբեջանական կեղծարարությունների քննադատությունը 84

Gérard Dédéyan (France). The military role of the Armenians in Cyprus (6TH – 11TH century) 88

Анджей Земба (Польша). Армянский вопрос в политической и гуманитарной деятельности поляков и Польши в XIX и в первой половине XX века 92

Рафаил Зинуров /Уфаеци/ (Россия). Армянское оружие против македонской фаланги (источники и факты) 95

Կարեն Խաչատրյան (Հայաստան). Հայաստանի Երկրորդ (Խորհրդային) հանրապետության պատմության հիմնահարցերի ուսումնասիրության արդի վիճակը 101

Հայկո Կոնրադ (Գերմանիա). Կիրակոս Գանձակեցի, Հայոց պատմություն. պատմիչի մտքերը և պատմության մեկնությունը 105

Bálint Kovács (Germany). On the myths of belonging to the origin: Armenians about hungarians and themselves in Transylvania in the 19TH Century 106

Ալեքսան Զակոբեան (Հայաստան). «Առանշահիկներ – Միրանեաններ» տոհմաբանական առասպելի պատմական հիմքերը 109

Ирина Гаюк (Украина). Роль армянских колоний в развитии юго-западного региона Украины 114

Մեր Հարությունյան (ԼՂՀ). ԼՂՀ զինված ուժերի շինարարության լուսաբանումը և տեղեկութային անվտանգությունը 118

Մեր Հովհաննիսյան (Հայաստան). Համացանցային քարոզչության հակահայկական դրսևորումները 121

Ռոբերտ Գազարյան (Հայաստան). Խեթագիտությունը Հայաստանում. անցյալ, ներկա և ապագա 124

Վարդան Մատթեոսեան (ԱՄՆ). Ամերիկեան հակա-գաղթականական հոսանքը և հայերը (1890-1914) 127

Արտակ Մաղալյան (Հայաստան). Արցախի մեկիթությունների պատմության մի քանի հարցերի շուրջ 131

Էդուարդ Մերժնյան (Հայաստան). Հայաստան – Սփյուռք հարաբերությունները. սպասումներ և իրականություն 134

Էդիկ Մինասյան (Հայաստան). Հայաստանի Երրորդ հանրապետության պատմության ուսումնասիրության վիճակն ու հայ պատմագիտության արդի խնդիրները 136

Ֆելիքս Մովսիսյան (Հայաստան). Մխիթարյան միաբանության անդամները Նապոլեոն Բոնապարտի մասին 141

Claude Mutafian (France). Quelques erreurs recurrentes concernant l'arménie cilicienne 144
 Ալբերտ Մուշեղյան (Հայաստան). Հայկազունիների հարստության վերականգնումը Հայաստանում (Ուրարտու) մ.թ.ա. 585 թ. և նրա հիմնադիր Արմենիոս թագավորը 148
 Anna Sirinian (Italy). The Armenians in medieval rome the most ancient manuscripts and inscriptions (with a newly discovered epigraph of the 16th century) 151
 Էռնա Մանես Շիրինյան (Հայաստան). Ալմարկներ հայ միջնադարյան դպրության պատմությունից 155
 Marie-Anna chevalier (France). Some common aspects of the care policy of the military orders and the princes of Armenia 158
 Ирина Скворцова (Беларусь). Армянские текстильные мануфактуры Речи Посполитой 162
 Кжыштоф Стопка (Польша). Армяне и Армянский вопрос в польской политике с XV до XVIII века 166
 Գարրիելյա Ուլուհոնեան (Բուսալիա). Արեւելեան Երուսալեմի մէջ հայոց վաղ ներկայութեան նոր վկայութիւն մը՝ Ֆիրենցէի Մետիչչա Լաւրէնցիանա գրադարանի ձեռ. S. Marco 790 168
 Isabelle Augé (France). Nersēs Šnorhali's letters and the role of the catholicos in the XIITH century 171

ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Կարինե Բագեյան (Հայաստան). Հայկական ժողովրդական արվեստի զարգացման դինամիկան. ավանդույթ և արդիականություն 178
 Երվանդ Գրեկյան, Հասմիկ Հմայակյան (Հայաստան). Միապաշտության դրսևորումները Հայկական լեռնաշխարհում 181
 Բորիս Գասպարյան (Հայաստան). Արենի-1 քարայրի ուսումնասիրության հիմնական արդյունքները 183
 Лусинэ Гусян (Россия). Из истории формирования западно-армянских коллекций в собрании РЭМ 187
 Լարիսա Եգանյան (Հայաստան). Աստղի պատկերով հմայաթաս վաղբրոնզեդարյան Մեծ Մեպասարից 190
 Սուրեն Հոբոյան (Հայաստան). Գինեգործության ժողովրդական հմտությունները Լոռու և Տավուշի մարզերում... Հարություն Մարության (Հայաստան). Գարաբաղյան շարժման կամ հայկական հեղափոխության (1988-1990) հիմնական առանձնահատկությունները 197
 Լատրա Մելիքյան (Հայաստան). Աշխարհի արժեքային պատկերի արտացոլումը հայկական բարենադրանքներում 200
 Հուսիկ Մերոնյան (Հայաստան). Մետաքսի ճանապարհի վայոցձորյան հանգույցի պաշտպանական համակարգը 203
 Գայանե Շագոյան (Հայաստան). Հայկական հարսանիք. վերականգնությունից ապակազմություն 206
 Արմեն Պետրոսյան (Հայաստան). Ընտանիքի մահապետը և նրա առասպելաբանական արտացոլումը (հայ-միջագետքյան հնագույն առնչություններ) 210
 Համլետ Պետրոսյան (Հայաստան). Հուշարձանը և հասարակությունը. Արցախի Տիգրանակերտ 213
 Գագիկ Սարգսյան (Հայաստան). Հայոց եկեղեցու թեմերի ստեղծման վիճակն վկայագրերը 216
 Konrad Siekierski (Poland). Armenian files in the archive of the keston center for religion, politics and society: an overview 219
 Հակոբ Միմոնյան (Հայաստան). Բրոնզի դարի արքայական դամբարաններ Արագածոտնում 222
 Նվարդ Տիրացյան (Հայաստան). Ուրարտական թաղման ծիսակարգի որոշ դրսևորումներ Արգիշտիխիմիլի դամբարանադաշտից 226
 Պատրիկ Տոնապետյան (Ֆրանսիա). Նոր պրպատումներ Երերույք հնավայրում 229

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Անահիտ Աբրահամյան (Հայաստան). Հայերենից փոխառյալ գործիքանիշ բառերը անդրկովկասյան տարածաշրջանի այլ լեզուներում 234
 Սարգիս Ավետյան (Հայաստան). Հորանջի դիրքում *i* եւ *u* ձայնավորների կայունության աստիճանը բառասկզբում և բառամիջում (տարածամանկյա-տիպաբանական քննություն) 237
 Յուրի Ավետիսյան (Հայաստան). Ժամանակակից գրական հայերենի նորմավորման հարցեր 240
 Արմինե Գագինյան (Գերմանիա). Քերականացման փուլերը և չափանիշները 243
 Անահիտ Գալստյան (Հայաստան). Հայերեն լեզվաբանական տերմինների գործածության և կանոնակարգման հարցեր 246
 Գոհար Գրիգորյան (Հայաստան). Հայերենի և անգլերենի հուզագնահատողական արտահայտությունների ձևախմբատային հարաբերակցությունը 247
 Մուսաննա Գրիգորյան (Հայաստան). Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք հարցմանց»-ի նորահայտ բառերի բառակազմական կաղապարները 250
 Գայանե Գևորգյան (Հայաստան). Գիտարկումներ հայերենի բարբառների եղանակաժամանակային համակարգերի զուգադրական քննության շուրջ 253
 Հովհաննես Զաքարյան (Հայաստան). Լեզվաշինության արդի խնդիրները հայերենի մրցունակության բարձրացման տեսանկյունից 256
 Լեոնիդ Թեյյան (Հայաստան). Շարահյուսական հոմանիշության չափանիշների մասին 259
 Ռոբերտ Թոխմախյան (Հայաստան). Դասական հայերենի հնչույթային համակարգը 261
 Ամայա Խաչատրյան (Շվեդիա). Արդյո՞ք պատահական է շվեդերենի և հայերենի հոդերի նմանությունը 263
 Լալիկ Խաչատրյան (Հայաստան). Ծանաչողական լեզվաբանության հարցեր 266
 Հասմիկ Խաչատրյան (Հայաստան). «Ճանապարհ» հասկացության բառանվանումների գործառնական-ձագումնաբանական քննությունը հայերենի բարբառներում 270
 Վիկտոր Կատվայան (Հայաստան). Տարբերակայնությունը իբրև բարբառի կարևոր հատկանիշ 273
 Վազգեն Համբարձումյան (Հայաստան). Նկատառումներ Հ. Աճառյանի «Հայերեն արմատական բառարանի»

ստուգաբանությունների վերաբերյալ	277
Խաչիկ Հարությունյան (Հայաստան). Անճանաչումները XIV-XV դարերի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններում	280
Նազիկ Հովհաննիսյան (Հայաստան). Վերլուծական կազմություններ հոմանիշների՝ XVIII դարի ձեռագիր բառարաններում	283
Լիանա Հովսեփյան, Շուշան Ասիլբեկյան (Հայաստան). Հոլովական գուգաձևությունները V դարի պատմագրության լեզվում	286
Հայկանուշ Մեսրոպյան (Հայաստան). Քրիստոնեական հիմնական խորհրդանիշի բարբառային դրսևորումները.. Ժամնա Միքայելյան (Հայաստան). Բայի երկրորդական նկարագրական ժամանակները հայերենի արևելյան խմբակցության բարբառներում	290
Գայանե Մխիթարյան (Հայաստան). Երաժշտական հասկացությունները Աստվածաշնչում	293
Գարիկ Մկրտչյան (Հայաստան). Միջին հայերենի տարբերակվածության հարցը հայագիտության մեջ	297
Անահիտ Մուրադյան, Օֆելյա Խաչատրյան (Հայաստան). Վարդան պատմիչի «Պատմություն թաթարաց» աշխատության բառապաշարի բառակազմական վերլուծություն	300
Միլվա Պապիկյան (Հայաստան). Նեո/ն/ բառի մասին	304
Լիլիթ Պետրոսյան (Հայաստան). «Երկրաչափություն եզրիտին» թարգմանական երկի գիտաբաներն ու դրանց պատմական զարգացումը	307
Նորայր Պողոսյան (Հայաստան). 16-17-րդ դարերի հայերեն գրավոր աղբյուրների բնութագիրը	310
Արմեն Սարգսյան (Լ.Ղ.Հ). Ղարաբաղի բարբառը 19-20-րդ դարերի լեզվաբանական ուսումնասիրություններում	313
Նեկտար Սիմոնյան (Հայաստան). Հնդեվրոպական ձայնդարձի արտացոլումը հին հայերենի բայարմատներում	316
Հենրիետա Մուքիսյան (Հայաստան). Բժշկագիտական տերմինաբանություն և լեզու	319
Նարինե Վարդանյան (Հայաստան). Ժամանակակից հայերենի գրական նորմերի խախտումները համացանցում (սոցիալական ցանցերի օրինակով)	322
Anaid Donabédian-demopoulos (France/Lebanon). Armenian dialects database and its relevance for areal linguistics: contact linguistics and geolinguistics	324
	327

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ալեխա Գոլովանյան (Հայաստան). Ֆրանսիացի հայագետ Սեն-Մարտենի գլոխգործոցի արդիականությունը	333
Վանո Եղիազարյան (Հայաստան). Պատվիրատուն հայ պատմական արձակում (սկզբնավորման շրջան)	336
Мака Элбакидзе, Ирма Ратиани (Грузия). Образ святой Нино в грузинских и армянских источниках	339
Ավետիք Իսահակյան (Հայաստան). Ավետիք Իսահակյանը և Հայկական հարցը	343
Կարեն Խանյան (Հայաստան). Հովհաննես Աղաջանյանի «Հեղափոխական դար» գրքի մոտիվները	346
Սոկրատ Խանյան (Լ.Ղ.Հ). Արդի արձակի զարգացման միտումները Արցախում	348
Վլադիմիր Կիրակոսյան (Հայաստան). Հովհաննես Թումանյանի ստեղծագործությունը (ուսումնասիրության մեթոդաբանության հարցեր)	351
Եվա Մնացականյան (Հայաստան). Թումանյանի ստեղծագործությունների գնահատումը «Մշակի» էջերում	353
Ирина Модебадзе (Грузия). Кавказские реалии в современной грузинской прозе (Ака Морчиладзе)	357
Հերիբեակ Որսկանյան (Հայաստան). Աշխարհի և մարդու փոխհարաբերության Շնորհալու ընկալումը	360
Ռուզան Պողոսյան (Հայաստան). Հին արևելյան խրատները Մխիթար Գոշի «Ժրատք ոգեշահք»-ում	363
Մերգել Սարինյան (Հայաստան). Մեթոդաբանական նորոգության միտումները արդի գրականագիտության մեջ..	367
Լիլիթ Սաֆրաստյան (Հայաստան). Հայի կերպարը արդի իրանական արձակում Շահրնուշ Փարսիփուր. «Ասիեն երկու աշխարհների միջև»	369
Ժենյա Քալանթարյան (Հայաստան). Արդի հայ գրականության ճանաչողական նշանակությունը	371

ԱՐՎԵՍՏ ԵՎ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Արարատ Աղայան (Հայաստան). Մոռացված անուն. նկարիչ և ճարտարապետ Քրիստափոր (Խաչատուր) Հուսիկյանց (1840-1910)	375
Աննա Ասատրյան (Հայաստան). Գանիել Ղազարյանի ստեղծագործական ժառանգությունը	378
Աննա Արևշատյան (Հայաստան). Գրիգոր Գապասաբալյանի երաժշտագիտական ժառանգությունը	382
Լիլիթ Երնջակյան (Հայաստան). Հայ երաժշտարվեստի մեկնությունները օտար աղբյուրներում	385
Андрей Иванов (Россия). Градостроительное наследие Еревана: вернакуляр vs. модернизм	388
Михаил Кокжаев (Армения). Александр Арутюнян. Особенности композиторского стиля	392
Մուրադ Հասրաբյան (Հայաստան). Հայաստանի XIII-XIV դդ. երկհարկ եկեղեցիների ճարտարապետությունը...	394
Հենրիկ Հովհաննիսյան (Հայաստան). Թեոն Ալեքսանդրացու «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց» երկի 13-րդ պարագրաֆը	398
Армен Казарян (Россия). Архитектурные новации монастыря Оромос. особенности расположения жаматуна и его композиции	399
Վիգեն Ղազարյան (Հայաստան). Արտաշես Հունանյան նկարիչը	403
Յուրի Յուզբաշյան (Հայաստան). Կոմիտասի երաժշտամանկավարժական հայացքների համամարդկային նշանակությունը	405
Միեր Նավոյան (Հայաստան). Շարականի կարգի կառուցվածքն ու մի քանի բնութագրերը	409
Տաթևիկ Շախկույան (Հայաստան). Կոմիտաս և Բարտոկ. հետազոտական և ստեղծագործական գուգահեռներ	412
Збигнев Шмурло (Польша). Армянские хачкары в Польше	415
Татевик Саргсян (Украина). Храм святой Рипсиме в Ялте	419

Ռուզան Սարյան (Հայաստան). Մարտիրոս Սարյանի գրքավեստը 422
 Գարեգին Քոթանջյան (Հայաստան). Հակոբ Կոչոյանի ստեղծագործության գեղարվեստական առանձնահատկությունները 425

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

Մարի Ռոզ Աբուսեֆյան (ԱՄՆ). Հայոց ցեղասպանության արտացոլումը Հակոբ Օշականի գործերում 429
 Մելինե Անույան (Հայաստան). Ցեղասպանության հանցագործների դատապարտումը երիտթուրքերի 1919-1921 թթ. դատավարությունների օրինակով 432
 Անահիտ Աստղյան (Հայաստան). Հայերի ունեզրկումը Օսմանյան կայսրությունում 1914-1923 թթ. 435
 Ջենմա Բառնաայան (Հայաստան). Հայոց ցեղասպանությունը և հայ բարբառները 438
 Սեդա Գասպարյան (Հայաստան). Հայոց ցեղասպանության արձարծումները լեզվաճանաչողական մեկնակետից 441
 Анушаван Закарян (Армения). Русские литературные деятели об Армянском вопросе и о геноциде армян (10-е годы XX века) 444
 Աշոտ Հայրունի (Հայաստան). Գերմանիան և Մեծ եղեռնը 447
 Արմենուհի Դամբարյան (Հայաստան). Հայկական հարցն ԱՄՆ Ներկայացուցիչների պալատում 1918 թ. սկզբին Արմեն Մարության (Հայաստան). Հայոց ցեղասպանության հետևանքների հաղթահարման նոր հայեցակարգի ընդունման անհրաժեշտությունը 454
 Barlow der Mugrdechian (USA). The theme of genocide in twentieth century Armenian-American literature 457
 Քրիստինե Մելքոնյան (Հայաստան). Հայկական տարածքների պահանջատիրության խնդիրը թուրքական և արևմտյան մամուլում (1945-1947 թթ.) 460
 Վերա Սահակյան, Վազգեն Պողոսյան (Հայաստան). Թուրքիայի «Վարչապետության հանրապետական արխիվի» փաստաթղթերի տվյալները հայերի իրավունքների սահմանափակումների վերաբերյալ 463
 Նվեր Մարգարյան (Հայաստան). Ցեղասպանության դասերը. շարունակվող մարտահրավերներ 469
 Ռուբեն Սաֆրաստյան (Հայաստան). Թուրքական պաշտոնական վավերագրերը Հայոց ցեղասպանության նախապատրաստման մասին 473
 Խաչատուր Ստեփանյան (Հայաստան). Հայ-թուրքական հարաբերությունների խնդիրը սփյուռքահայ հասարակական-քաղաքական մտքի գնահատմամբ (1920-1930-ական թթ.) 476
 Հասմիկ Ստեփանյան (Հայաստան). Ցեղասպանությունը և օսմանյան նախարարական ու դիվանագիտական հայկական հանձնակազմը 479

ՀԱՅ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

Левон Батиев (Россия). Особенности формирования диаспоры армян Дона и сохранение этно-национальной идентичности 482
 Նվարդ Երնջակյան (Հայաստան). Ազգային ինքնության դրսևորումները հայկական և բրիտանական գրական երկերում 485
 Մելրան Զաքարյան (Հայաստան). Ազգայինը և քաղաքացիականը հայոց ինքնության արդիականացման գործընթացում..... 487
 Бурастан Зулумян (Россия). Историческая философия литературы. Образ автора в «Истории Армении» Мовсеса Хоренаци 490
 Փօլ Հայտոսթեան (Լիբանան). Սփիռքահայ հաստատությունական մշակոյթը և ինքնութեան խնդիրներ 493
 Վերծինե Սվազյան (Հայաստան). Ազգային ինքնության դրսևորումը ամերիկահայոց բանավոր ավանդության մեջ (ըստ 1979, 1989, 2001, 2008 թթ. անձնական գրառումների և ազգաբանական դիտարկումների) 496
 Անդրանիկ Տազեխան (Լիբանան). Ծակատագրակից ինքնութիւններ. ոչ հայ փորքամասնութիւններու եւ հայութեան ինքնութեան խնդիրներու շուրջ մտորումներ 500

ՀԱՅ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ, ՀԱՄԱՐԱԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԻՏՔԸ. ՁԵՌՔԵՐՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ՉԱՐԳԱՅՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Մեն Արևշատյան (Հայաստան). Սարգիս Բերիացի՝ անհայտ հայ փիլիսոփա 504
 Համլետ Գևորգյան (Հայաստան). Արիստոտելի փիլիսոփայական և տրամաբանական գրվածքների հայերեն թարգմանությունների եւ մեկնությունների բնորոշ առանձնահատկությունների մասին 506
 Յակով Խաչիկյան (Հայաստան). Համառոտ ուրվագիծ հայ էսթետիկական մտքի պատմության ուսումնասիրության 508
 Գագիկ Հարությունյան (Հայաստան). հայագիտությունը որպես անվտանգության «Կրիտիկական ենթակառուցվածք» 512
 Վալերի Միրզոյան (Հայաստան). Իշխանության և առաջնորդման ըմբռնումը հայ կառավարչական մտքի շրջանակներում 515
 Կառլեն Միրումյան (Հայաստան). Ազգային միտքը արդի մարտահրավերների համատեքստում 518
 Ռիմա Միրումյան (Հայաստան). Ազգային ինքնության հիմնախնդիրը Խորեն Աշրգյանի քաղաքական - փիլիսոփայական հայեցակարգի մեջ 522
 Լևոն Շիրինյան (Հայաստան). Հայաստանը և նեոդեգերը (1914 թ. հունվարի 26-ի համաձայնագիրը) 525
 Աշոտ Ռսկանյան (Հայաստան). Գայթակորություն շպենգլերականությամբ («հայկականության» ֆենոմենը Զարյան-Օշական-Չարենց եռանկյունու լարման դաշտում) «Հայկականության խորհուրդն» ու «մոզական հոգին» 528
 Գևորգ Պողոսյան (Հայաստան). Հայերն աշխարհում. բնակչության պատմական տեղաշարժեր 531
 Անահիտ Ջիջյան (Հայաստան). Կարիքավոր ընտանիքների հետ իրականացվող «քրիստոնեական սոցիա-

լական աշխատանքի» որոշ առանձնահատկությունները ՀՀ-ում 535

Սուրեն Սարգսյան (Հայաստան). Մեսրոպ Մաշտոցը և Մովսես Խորենացին որպես հայագիտության հիմնադիրներ 538

Հայկ Սուքիասյան (Հայաստան). Պոստդեմոկրատիա, թե՞ նեոտոտալիտարիզմ 541

Ռոմիկ Քոչարյան (Հայաստան). Հերմենևտիկական խնդրակարգի ներկայությունը պատմությունում և Մովսես Խորենացու պատմագիտական հայեցակարգը 544

Էմիլ Օրդուխանյան (Հայաստան). Ընտրական մշակույթը ՀՀ քաղաքական գործընթացներում 548

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՎ ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Անահիտ Ավագյան (Հայաստան). Աթանասյան հավատո հանգանակի հայերեն թարգմանություններն ու խմբագրությունները 552

Քնարիկ Ավետիսյան (Հայաստան). Խորհրդանշական մի շարք պատկերներ 17-րդ դ. -19-րդ դ. առաջին կեսի հայկական սրբանկարչության մեջ 555

Մելանյա Բալայան (ԼՂՀ). Աղվանից կաթողիկոսության ենթակա եպիսկոպոսությունները 6-7-րդ դարերում 558

Հրաչիկ Միրզոյան (Հայաստան). Ջաքարիա Ազուլեցու երկը որպես հայ եկեղեցու պատմության սկզբնաղբյուր ... 561

Տեր Արարատ քահանա Պողոսյան (Հայաստան). Հայագիտությունը «Էջմիածին» ամսագրում (1944-2013 թթ.) ... 564

Սաթենիկ Վարդանյան (Հայաստան). Աբովյան քաղաքի նորակառույց Ս. Հովհաննես եկեղեցու ամենակալ Քրիստոսը (ավանդույթ և արդիականություն) 568

Ավետիս Քալաշյան (Հայաստան). Հայագիտությունը Գևորգյան հոգևոր ճեմարանում XIX դարի վերջին քառորդին 571

Մոֆյա Օհանյան (Հայաստան). Հայ եկեղեցու դերի գնահատումը Դավիթ Անանունի կողմից 575

Հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողով
ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ԱՐԴԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆԻ ՄԱՐՏԱՅՐԱՎԵՐՆԵՐԸ

17–19 հոկտեմբերի, 2013 թ.

Ջ ե կ ու ց ու մ ն ե ր ի ժ ն դ ո վ ա ծ ու

Հրատ. խմբագիրներ՝ Ա. Սահակյան, Ա. Հովակիմյան, Ն. Նանասյան
Համակարգչային էջադրումը՝ Վ. Պապյանի

Հրատ. պատվեր N 549
Ստորագրված է տպագրության՝ 10.11.2014թ.:
Չափսը՝ 60 x 84 ¹/₈, թուղթ N 1, օֆսեթ տպագրություն,
37,25 տպագրական մամուլ:
Տպաքանակը՝ 250 օրինակ:

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության տպարան
Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24